

AERE PERENNIUS – ÉRCNÉL MARADANDÓBB

*Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum 200 éve
Jubileumi kiállítás a két nemzeti gyűjtemény történetéből*

KÉT ÉVSZÁZAD ELTELTE elegendő bizonyítéka a horatiusi idézetnek, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár jubileumi kiállítása címéül választott: a főúri magánkönyvtárból kiteljesedett nemzeti gyűjtemény nemcsak ércnél maradandóbbnak bizonyult, de fennmaradását folyamatos gazdagodásával is biztosítani tudja. A 2002-es esztendő ünnepsorozatának befejezéseként, az alapítási évforduló alkalmából november 22-én megnyílt kiállítás elsősorban Széchényi Ferenc grófnak kívánt emléket állítani, s ezzel azt is megmutatni, hogyan él tovább az alapítási célkitűzés a 21. század küszöbén.

A magyar nemzeti kultúra írott és tárgyi emlékeit őrző két intézmény, a könyvtár és a múzeum közös bemutatását Széchényi Ferenc eredeti gyűjteményének jellege, összetétele indokolta. Miként az 1802. november 25-én kelt felségfolyamodványban, majd az uralkodó, I. Ferenc által jóváhagyott alapító oklevélben megerősített, sokat idézett sorokban olvasható: „... a részben nyomtatott, részben kéziratos művekből álló könyvtárt, valamint pénzermék, földrajzi térképek, képek s végül a magyar történelmet bármilyen szempontból érintő, vagy ezekkel kapcsolatban álló címerek gyűjteményeit... édes hazámnak és a közösségnek hasznára és javára mindörökre és visszavonhatatlanul adományozom, átadom és átruházom”. A kor intézményi rendszerének megfelelően Széchényi országos könyvtárat, „bibliotheca regnicolaris”-t alapított, amelynek gyűjteménye azonban magában foglalta a nemzeti örökségnek mindazon relikviáit, melyek a később differenciálódó közgyűjtemény-típusok (múzeum, levéltár) alapját jelentették. Ez ösztönözte hat évvel később az országgyűlést az 1808. évi VIII. törvény meghozatalára, amellyel a Széchényi Országos Könyvtárra alapozottan, de annak funkcióját továbbfejlesztve létrehozta a Magyar Nemzeti Múzeumot. A kiállítás tematikáját tehát a két intézmény közös indulása határozta meg.

Egy intézmény kétszáz éves történetének hiteles bemutatására tudományos alapossággal megírt, vaskos monográfiák hivatottak, melyekkel részletességben nem vetekedhet egy kiállítás. A teljesség igényét csak megközelíteni tudja egy-egy témakör

kiemelésével, például a nemzeti könyvtári feladatkör alakulásának nyomon követésével, vagy a belső könyvtári munka korszerűsödő módszereinek bemutatásával, esetleg az egymást követő vezetési, irányítási koncepciók hatásának érzékeltetésével. De vajon ezek a megközelítések kellőképpen tükröznék-e az alapítás tetteinek évszázados jelentőségét, ezek ismertetnék-e meg legjobban a nemzeti könyvtár értékét, kontinuitását, a társadalomban betöltött szerepét? Ha elfogadjuk, hogy minden nemzeti könyvtár elsődleges feladata a nemzeti kultúra írott emlékeinek gyűjtése, feltárása és megőrzése az utókor számára, akkor a történet tárgyyszerű illusztrálására – az előbbiek helyett – az egyedüli, kézenfekvő vezérlő elv a gyűjtemények alakulásának nyomon követése. Ezért ez határozta meg a kiállítás koncepcióját már a szervezés kezdeti szakaszában, az ezzel megbízott és tragikus hirtelenséggel elhunyt Várady Géza kidolgozott terveiben is. A térbeli behatároltság természetesen e koncepción belül is súlypontok kialakítását tette szükségessé. Történelmi eseményekhez, irodalmi mérföldkövekhez, tematikus kiemelésekhez kapcsoltnak lehetett megkísérelni Széchényi Ferenc nagycenki magánkönyvtárától indulva a mai gyűjtemények gazdagságának reprezentálását. A válogatás, valamint a katalógus tárgyleírásai elsősorban nem a tudományos kutatást kívánták segíteni, hanem inkább az volt a szempont, hogy mindenki képet kaphasson a nemzeti könyvtár gyűjteményének tartalmi (minden témakört felölelő) és formai (könyvek, röplapok, kéziratok, képek, hanglemezek stb.) sokszínűségéről, s hogy rámutasson, mennyire hű tükörképe e gyűjtemény fejlődése a magyar nemzet történelmének és kultúrájának. Ennek hangsúlyozása mellett, de csak ehhez kapcsoltnak, természetesen helyet kaptak a kiállításon magának az intézménynek, az abban folyó könyvtári munkának, a jelentősebb eseményeknek fennmaradt emlékei is.

Széchényi Ferenc könyvtáralapításának indítéka, előzményei az alapító családi háttéréből, politikai és erkölcsi meggyőződéséből, környezetének hatásából vezethetők le. Erre kívánnak utalni az ősről fennmaradt metszetek, gyászjelentések, kéziratok,

valamint a Széchényi család címeres nemesi oklevele mellett a baráti, tanácsadói kör, többek között a jakobinus mozgalom egyik vezetőjeként később kivégzett Hajnóczy József (1750–1795) vagy a hazai jogtörténeti emlékek gyűjtését már korábban is szorgalmazó jogtörténész, Kovachich Márton György (1744–1821) kéziratai, levelei. Ezen emlékek között kiemelt helyen szerepel a könyvtárat alapító oklevél vörös bársonyba kötött, az uralkodó pecsétjével ellátott példánya. Mögötte három mellszobor: az alapító Széchényi Ferenc gróf, mellette a könyvtár védnöke és első korszakának legfőbb pártfogója, József nádor, valamint az alapítólevelet szentesítő király, I. Ferenc portréja. Az esemény jelentőségét a korabeli sajtó (Magyar Hírmondó) és a kortárs irodalom (Csokonai Vitéz Mihály kéziratosa „hálaéneke”) egyaránt méltatta. Az alapítás dokumentumait ölelik körül az eredeti gyűjtemény válogatott értékei. Könyvek, korabeli hírlapok, várképeket és személyeket ábrázoló metszetek, térképek, valamint válogatás az éremgyűjteményből, amely a Magyar Nemzeti Múzeum mai Numizmatikai Tárának alapját jelentette.

A könyvtár első korszaka a Széchényi Ferenc által kinevezett könyvtárőr, Miller Jakab Ferdinánd (1749–1823) nevéhez fűződik, aki utóbb az általa is szorgalmazott Nemzeti Múzeum első igazgatója is lett. Az országgyűlés által létrehozott Nemzeti Múzeum – melynek részévé vált az addig önálló nemzeti könyvtár – megteremtését és kezdeti működését épülettervek (Hild József, Pollack Mihály), szabályzatok, tudományos kiadványok dokumentálják. Ezt követően a két gyűjtemény külön fejlődött, így bemutatásuk is elkülönül a kiállításon.

A Magyar Nemzeti Múzeum előbb az egyes táruk (Éremtár, Fegyvertár, Textilgyűjtemény stb.) értékeiből válogatva mutatja be kétszáz év gyarapodásának legszebb és legfontosabb darabjait, például a 14. századból származó úgynevezett Trencsényi hermát. A 20. századi szerzeményeket tematikus válogatások reprezentálják (szabadkőművesség, kitüntetések, történeti fényképek stb.), szintén egy-egy különleges érdeklődésre számot tartó emléket helyezve a középpontba, mint például az ipartörténeti gyűjteményből származó 17. századi vasládát, amelyben 1849-ben Orsovánál a magyar szent koronát ásták el.

A Széchényi Könyvtár gyűjteménye a 19. században – bár 1804-től már a magyarországi nyomtatványokból ingyenes kötelezpéldányban is részesült – elsősorban adományokból, illetve értékes hagyatékok vételeiből gazdagodott. Széchényi Ferenc élete végéig súlyt helyezett a könyvtár gyarapítására, sőt utóbb sopronhorpácsi családi könyvtárát is felajánlotta. Halála után legidősebb fia, Lajos gróf apja végakarata szerint alapítványt létesített azzal

a céllal, hogy a könyvtár „újabb és újabb szerzeményekkel gyarapíthatasson”. József nádor, a könyvtár védnöke nemcsak saját könyvtárából ajándékozott a nemzeti gyűjteménynek, hanem külföldi vásárlások révén legnagyobb értékeinek sorát bővítette (Thuróczy János krónikájának 1488-as augsburgi kiadása; az első magyarországi nyomtatvány Hess András budai nyomdájából, a *Chronica Hungarorum* stb.). A pozsonyi káptalan ajándékaiként mutatható be a magyar nyelv első, összefüggő szöveggű nyelvemlékét, a Halotti Beszédet tartalmazó Pray-kódex. A könyvtárőri tisztelet is ellátó Horvát István (1785–1846) történész magánkönyvtárának megvétele mellett a legnagyobb jelentőségű gyarapodást két magángyűjtemény képviselte: Illésházy István gróf (1762–1838) hagyatéka és a régiséggyűjtő Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményének ugyancsak József nádor közreműködésével történt megvásárlása. Ez utóbbi együttesből származik – a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került tárgyi emlékek mellett – többek között Ráskai Lea domonkosrendi apáca kézírásával a Margit-legenda, Schedel Világkrónikájának kiadása, mely a korabeli Buda ábrázolásának metszetét tartalmazza, II. Rákóczi Ferenc francia nyelvű emlékirata, Vörösmarty Mihály Zalán futásának 1825-ös első kiadása.

A korai korszak kronológiai rendjét megtörve, eltérő megközelítéssel három kiemelt szempont is érvényesül. Ennek szellemében egymás mellett kaptak helyet – ezúttal a beszerzés időpontjától függetlenül! – a nemzeti gyűjtemény legjelentősebb értékeiből válogatott kódexek, muzeális értékű régi nyomtatványok, valamint a 19. század kéziratosa irodalmi ereklyéi. A kódexek sorában a magyarok történetét elsőként megőrkítő Anonymus *Gesta Hungarorum*-ától kezdve az európai kódexfestészet egyik leggyönyörűbb alkotásán, Kálti Márk Képes Krónikáján keresztül (bár ezek csak 1932-ben, a velencei kultúregyezmény alapján kerültek Magyarországra) jut el a bemutató az első verses magyar nyelvi emléket, az Ómagyar Mária-siralmat őrző Leuveni kódexig, amely a közelmúltban, 1982-ben, több éves tárgyalást követően a leuveni katolikus egyetem könyvtárával kötött cseremegállapodás alapján vált a magyar nemzeti könyvtár tulajdonává. (Sajnos, a Modenában rendezett Corvina-kiállítással való időbeli egybeesés miatt ezen a kiállításon a könyvtár corvinái közül egy sem szerepelhetett.) Hasonló (a beszerzési évtől függetlenül) csoportosítás jellemzi a régi nyomtatványok gyarapodásának bemutatását (Werbőczy *Tripartituma*, Szenczi Molnár Albert Szent Dávid zsoltárai stb.), mellettük a 19. század irodalmi ereklyéit Arany János, Tompa Mihály kéziratai, Kölcsey Ferenc Hymnuskézirata, valamint ennek zenei partitúrája képviseli, Erkel Ferenc autográf mottójával és aláírásával.

A 19. század második felétől napjainkig terjedő másfél évszázadot az anyag gazdasága miatt már csak egy-egy kiemelt súlyponthoz kötötte lehetett jelezni. Ennek a korszaknak kezdeti évtizedeit változatlanul meghatározzák a nagy hagyatékok, mint Apponyi Sándor gróf hungaricum-gyűjteménye – melyet könyvtárszobájának máig is megőrzött berendezésével együtt hagyott a Széchényi Könyvtárra –, valamint Todoreszku Gyula (1867–1919) régi magyar könyvtára (benne Tótfalusi Kis Miklós híres „Aranyos Bibliája” 1685-ből). Az irodalmi, történelmi szempontból kiemelkedő possessorok (Madách Imre, Kossuth Lajos) hajdani gyűjteményeit az együtt tartott úgynevezett kegyeleti könyvtárak jelképezik. Történelmi érték és tudománytörténeti érdekesség az a két fonográfhenger, amely Kossuth Lajos hangját őrizte meg 1890-ből, és amely egyben a magyar hangrögzítés első fennmaradt dokumentuma. Magyarország történetének egyes korszakaira, például az 1848/49-es szabadságharcra (a Nemzeti dal és a Tizenkét pont első nyomtatott példánya, Petőfi kézírásával), a millennium időszakára, majd az első világháborúra könyvek, hírlapok, plakátok és fényképek egész sora utal. Az 1920-as és 30-as évek válogatásának szempontja részben a bibliofil értékű könyvkiadás reprezentálása, részben a nyomtatványokhoz kapcsolódó autográf kéziratok (Ady Endre, Krúdy Gyula, Babits Mihály) bemutatása volt. Egy-egy irodalmi alkotás korszakokon átívelő életútja is nyomon követhető a nemzeti gyűjteményben, ezt jelképezi Madách Imre művének, Az ember tragédiájának 1861-es első kiadása mellett a napjainkig megjelent, neves művészek illusztrációival díszített kiadásainak sokasága. A második világháborúhoz, majd az 1956-os forradalomhoz kapcsolódó gyűjteményrészeket (röplapok, újságok, fotók, utólagos elemzések) az 1980-as évek tárlói követik, melyekben a legújabb kori írói hagyatékok (Vas István, Ottlik Géza) és a szamizdat kiadványokból válogatott, kortörténeti értékek is helyet kaptak. A Széchényi Ferenc emléket megőrkítő kezdetektől az időfolyam az alapító késői leszármazottainak publikációiból összeállított válogatással zárul.

Mivel a kiállítás célja az intézménytörténetnek elsősorban a gyűjtemény alakulásán keresztül való bemutatása volt, ezért a korszakokhoz vagy személyekhez kapcsolódó tematikán belül a különböző dokumentum- és kiadványtípusok egymás

mellett kaptak helyet, jelezve ezzel is, hogy a nemzeti könyvtár állománya szerves egységet képvisel, még ha az idők során különgyűjteményekre tagolódott is. De válogatott témakörökhöz kapcsolatosan ezek a különgyűjtemények is felvillantják sajátos arculatukat. Megalakulásuk időrendjében sorolva: a Kézirattár most először mutatja be a Széchényi családra vonatkozó iratok és fényképek legújabb gyarapodását; a hajdani „Hírlapkönyvtár” létrehozójára, Szinnyi József-re és az 1880-as évek magyar hírlapirodalmára emlékezik; a Zeneműtár Dohnányi Ernő születésének 125. évfordulója alkalmából a zeneszerző hagyatékából és a zenei dokumentumok egyéb értékeiből válogat; a Térképtár Széchényi Ferenc gazdag térkép- és atlaszgyűjteményét helyezi a középpontba; a Kisnyomtatványtár könyvvel és olvasással kapcsolatos plakátokat, ex libriseket, könyvjelzőket sorakoztat fel; a Színháztörténeti Tár fényképei, díszlet- és jelmeztervei ezúttal Katona József Bánk bánjának bemutatóihoz kapcsolódnak. Időben a mához érkezve és a jövőbe is mutatva, a digitális könyvtár fogalmát CD-ROM-on olvasható folyóirat, valamint a Magyar Elektronikus Könyvtár digitalizált állománya jelképezi.

A könyvtári hajdani otthonainak; régi tereinek fényképei a múlt hangulatát idézik, mint az egykori olvasóterem és egy könyvtárosi munkaszoba csaknem százesztendő, fennmaradt bútorából rekonstruált enteriőrje is. Ezek csupán a gyűjteménytörténet kiegészítéseként utalnak azokra a korszakokra, amelyek – Széchényi Ferenc gróf „ércnél marandóbb” alapvetésére építve – e gyűjtemény mai gazdagságát megteremtették. A korszakokat, adományozókat és egy-egy kiemelkedő vezető egyéniség emlékét felvillantó metszetek, festmények, fényképek csak részben árulkodnak mindarról a munkáról, szakértelemről, amely két évszázad könyvtárosainak nevéhez fűződik. Holott nélkülük – miként az alapító és az adományozók nélkül – nem létezne a ma jubileumát ünneplő könyvtár. A könyvtárosok anonim halhatatlanságukkal épültek be a gyűjtemény gazdagságába. Ezért az ünnepi kiállítás – kimondatlanul bár, de – tisztelettel kíván adózni a nemzeti könyvtár mindenkori munkatársainak is.

FERENCZY ENDRÉNÉ
ferenczy@oszk.hu

Az Országos Széchényi Könyvtár Apponyi-terme.